

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra školní a sociální pedagogiky

**ŠIKANA V MŠ, ZŠ A SŠ KAVČÍ HORY -
KOMPARACE VÝSKYTU A FOREM ŠIKANY
NA JEDNOTLIVÝCH STUPNÍCH ŠKOLY**

**BULLYING AT NURSERY, BASIC AND SECONDARY SCHOOL
KAVČÍ HORY – COMPARING OF OCCURRENCE AND FORMS
OF BULLYING AT PARTICULAR STAGES OF THE SCHOOL**

Bakalářská práce

HANA KALÁTOVÁ

Vychovatelství

Kombinované studium

Vedoucí práce: PhDr. Michal Zvírotský, Ph.D.

PRAHA 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Kunicích 4. dubna 2011

.....
Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce PhDr. Michalu Zvírotskému, Ph.D., který mi věnoval svůj čas a cenné rady při zpracování této bakalářské práce.

Anotace

Předmětem bakalářské práce je zjištění výskytu šikany a její porovnání na jednotlivých stupních školy. Tato práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

V teoretické části jsou vysvětleny základní pojmy jako je šikana, agresor, oběť... Také je zde krátké pojednání o vzniku šikany a jejích stádiích. Součástí práce je rovněž kapitola o právní odpovědnosti. Pozornost je zaměřena na řešení šikany a zejména na prevenci.

V praktické části je charakterizována Škola Kavčí hory, její preventivní program proti šikaně a jsou zde popsány konkrétní příklady případů šikany, které byly řešeny a jakým způsobem. Dále je zde vyhodnoceno dotazníkové šetření provedené mezi 351 žáky a výsledky jsou porovnány podle různých kritérií. Cílem je zodpovězení otázek, zda se šikana vyskytuje na všech stupních školy, v jakých formách, zda je řešena apod. Výsledky jsou mimo jiné zaznamenány ve srovnávacích tabulkách.

Klíčová slova

šikana

agresor

oběť

agresivita

prevence

škola

třída

žák

Annotation

The object of bachelor's work is making a finding of occurrence of bullying and the comparison of it at all school levels. This work is divided into theoretical and practical part.

In theoretical part there are explained basic concepts such as bullying, aggressor, victim... There is also a short treatise on formation of bullying and its stages. A chapter about legal responsibility is a part of the work, too. Attention is focused on solution of bullying and especially on prevention.

There is a characteristic of School Kavčí hory in the practical part, its bullying prevention program and there are described specific cases of bullying, that were solved and how. There is also evaluation of questionnaire survey of 351 pupils, results are compared according to different criteria. The aim of the work is answering the questions if the bullying occurs at all levels of schools, in which forms, if it is solved etc. The results are also recorded in the comparative tables.

Keywords

bullying
aggressor
victim
aggressiveness
prevention
school
classroom
pupil

Obsah

Úvod.....	7
1 Šikana – vymezení pojmu	8
2 Trojrozměrný praktický pohled na šikanování.....	8
3 Šikana dříve a dnes	9
4 Vznik šikany	11
5 Varovné signály šikany	12
5.1 Varovné signály šikany pro učitele	12
5.2 Varovné signály pro rodiče	12
6 Stadia šikany	13
7 Agresor, oběť a přihlízející většina	15
7.1 Agresor	15
7.2 Oběť	16
7.3 Přihlízející většina	18
8 Řešení šikany	19
9 Právní odpovědnost	21
9.1. Trestní odpovědnost	21
9.2. Mladiství pachatelé	22
9.3 Právní odpovědnost dalších osob	25
10 Prevence	26
11 Charakteristika školy Kavčí hory	29
11.1 Minimální preventivní program Školy Kavčí hory	30
11.2. Schéma programu proti šikaně Školy Kavčí hory	31
11.3. Výchovné komise na Škole Kavčí hory	33
12 Příklady konkrétních případů řešených na Škole Kavčí hory.....	36
13 Šikana – zjišťující dotazník	39
13.1 Vyhodnocení depistážního dotazníku	40
13.1.1 Mateřská škola	40
13.1.2 Základní škola – první stupeň	40
13.1.3 Základní škola – druhý stupeň	43
13.1.4 Střední škola	44
13.2 Závěry plynoucí z provedeného šetření	46
14 Závěr	51
15 Použitá literatura a prameny	53

Úvod

Lze jen těžko rozumným způsobem vysvětlit, co je tak přitažlivého na násilí, na slastném pocitu převahy nad druhým, jak chutná pocit moci, jak fascinující je pohled do bázlivých očí druhého... . Vždy mě tento problém zajímal, kladla jsem si otázku, co přitahuje dav, který s rozkoší sleduje boxerský zápas či veřejnou popravu.

V daleko menším měřítku se s násilím a dominancí setkávám při svém zaměstnání. Odhalení příčin a následků násilí je však i v profesi pedagoga úkolem nutným a bezodkladným. Šikana mezi dětmi ve škole představuje v současné době jev natolik negativní a alarmující, že jeho řešení, odhalování a potírání je, kromě učitelského poslání vzdělávat, úkolem neméně významným a potřebným.

Kromě obecných kritérií příčin šikany jsem ve své práci chtěla porovnat její výskyt a formy z různých hledisek na různých stupních vzdělávací soustavy. Pracuji ve zcela mimořádné školské instituci, která učí děti od mateřské školy, přes základní, až po střední. Jde o naprosto ojedinělý sociologický vzorek žáků – studentů, kde se pod jednou střechou setkávají děti od tří do devatenácti roků.

Díky vstřícnému postoji vedení školy jsem měla možnost provést šetření ve všech třídách školy. Jeho cílem je zjistit, zda se šikana vyskytuje na všech stupních školy, porovnat ji z různých hledisek a kritérií a své závěry a průběh šetření vtělit do této bakalářské práce.

1. Šikana – vymezení pojmu

Slovo šikana pochází z francouzského slova „chicane“, což znamená „zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.¹

Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Obyčejně se hovoří o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech lze za šikanu označit i jednání jednorázové s hrozbou opakování. Šikanou nazýváme ubližování mezi těmi, kteří jsou ve stejném postavení, ve škole tedy mezi žáky nebo studenty, ve sportovním oddíle mezi sportovci, ve vězení mezi vězni, na pracovišti mezi spolupracovníky apod. Je však možné nazvat šikanou i ubližování žákům ze strany kantorů a naopak, sekýrování nadřízeného na pracovišti, byrokratické a svévolné obtěžování úředníkem atd.²

Mezi obětí a agresorem je osobní asymetrický vztah moci. Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Šikanování je nebezpečnou rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, rodiny a společnosti vůbec.³

2 Trojrozměrný praktický pohled na šikanování

- Šikanování jako nemocné chování: Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou

¹ Říčan, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995. s. 25.

² Říčan, Pavel.- Janošová, Pavlína. Jak na šikanu. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 21.

³ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2005. s. 17.

opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.⁴

- Šikanování jako závislost: Jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Terén tohoto nesvobodného asymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého.⁵

- Šikanování jako porucha vztahů ve skupině: Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu nějaké konkrétní skupiny“⁶

Vzhledem k obsahu této práce je třeba úzce definovat šikanu ve škole tak, že jde o chování, kdy jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně, týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

3 Šikana dříve a dnes

Šikana ve škole je zřejmě stará jako škola sama, neboť vždy docházelo k přestupkům, kdy silnější ubližovali slabším. Příklad tzv. křtících praktik ukazuje, že školní šikana není záležitostí poslední doby, nýbrž že k projevům šikanování docházelo již v dobách dávno minulých.⁷

Šikana se zpočátku chápala jako akce poměrně velké skupiny, která ztratila sebekontrolu a vrhá se na jedince, který ji vyrušil v její činnosti (školní lynčování). V sedmdesátých letech vykonal velkou vědeckou práci Dan Olweus, který už šikanu definoval jako opakovanou agresi jedince nebo skupiny proti jedinci nebo malé skupině obětí.⁸ Z této definice vychází i současná pedagogická teorie.

⁴ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha. Portál, 2005. s. 27.

⁵ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha. Portál, 2005. s. 33.

⁶ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha. Portál, 2005. s. 35.

⁷ Bendl, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha. ISV, 2003. s. 15.

⁸ Bendl, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha. ISV, 2003. s. 133.

Lze konstatovat, že v poslední době celkově stoupla agresivita žáků. Tento poznatek koresponduje s celkovým vzrůstem agresivního chování dětí a mládeže, který je veřejnosti předkládán sdělovacími prostředky. I když statistiky hovoří o snižování celkového počtu trestných činů páchaných mladistvými pachateli na straně jedné, na straně druhé však jde o enormní nárůst agresivity a brutality mladistvých, kteří nemají zábrany ani před spácháním nejzávažnějších trestných činů proti životu a zdraví. Často jsou tato jednání motivována zcela malichernými důvody, drobným finančním ziskem, osobními neshodami apod. Jsou známy též případy brutálních vražd, jejichž pachateli byly osoby mladší patnácti let, tedy osoby trestně neodpovědné. Takovéto případy pak opětovně nastolují celospolečenskou diskusi o snížení věkové hranice trestné odpovědnosti. Paradoxem je, že ani politici a zákonodárci nemají v této otázce jasno, o čemž svědčí schválení trestního zákoníku s věkovou hranicí trestní odpovědnosti od čtrnácti let a jeho okamžitá následná novelizace ještě před nabytím účinnosti, která vrátila tuto věkovou hranici opět na patnáct let.

Jestliže je tedy zaznamenán nárůst agrese a brutality mezi mládeží v takové míře, že takováto jednání jsou následně kvalifikována jako trestné činy, vychází tento poznatek z konstatování celkového nárůstu agresivního chování mezi mladou generací. Agresivní chování je fenoménem doby, je spatřováno na každém kroku, od běžných životních situací v obchodě, vzájemného chování řidičů, přes útoky politiků až po potoky krve proudící z akčních filmů. Podstata agresivního chování je každému vrozená. Nutnost sebeovládání, potlačení negativních emocí a odmítnutí špatných vlivů a vzorů je nezbytná. Tendence však jsou opačné. Jedním z důsledků tohoto jevu je i nárůst šikany ve školách, zvýšení brutality i rafinovanosti týrání obětí.

Nárůst šikany bezpochyby souvisí s úpadkem autority pedagoga a školy jakožto instituce. V dřívější době představoval učitel vysokou autoritu nejen ve třídě, ale také v obci a společnosti vůbec. Co řekl učitel rodičům o chování žáka, bylo neoddiskutovatelné. Žáci měli obavu, aby se o jejich prohřešcích ve škole nedozvěděli rodiče, neboť postih ve škole byl pak doprovázen trestem od rodičů. V současné době je trend opačný. Učitel je nedostatečně ohodnocen společensky, finančně i jako autorita. Při zjištění porušení školního řádu konfrontuje způsoby řešení postihu žáka s jeho

ústavními právy, řeší kupř., zda může odebrat žákovi mobilní telefon pokud jej používá při vyučování. V mnoha případech se spolupráce s rodiči mívá účinkem. Snaží se závadné chování omlouvat, informacím nevěří nebo je zlehčují. Mnohým rodičům ani nevadí, dozvědí-li se, že jejich dítě ubližuje jinému, dokonce to hodnotí kladně s tím, že je lepší být v roli dominantní než utlačované a zdůvodňují to tím, že „v současném světě to jinak nejde“. Je zaznamenáván slábnoucí smysl pro spravedlnost, vyzdvihovány jsou jiné hodnoty – moc, bohatství apod. Takovéto prostředí je pak živnou půdou pro nárůst negativních psychosociálních jevů, šikany nevyjímaje.

Oproti dřívější době vykazuje dnešní šikanování některé znaky, které jsou alarmující. Jedná se především o vzrůstající počet případů šikany, snižování věkové hranice agresorů, resp. aktérů šikany, zvýšenou brutalitu, agresi a rafinovanost šikany. Posun oproti dobám minulým nastává rovněž v tom, že se stále více začíná mluvit o šikanování učitelů ze strany žáků.⁹

4 Vznik šikany

Šikanování je formou antisociálního chování. Aby se jako takové projevilo, je zapotřebí jisté souhry řady příčin a podmínek.

Podmínky vhodné pro vznik šikany:

- osobnostní vlastnosti agresora i oběti
- nevhodné klima sociální skupiny
- absence výchovného vedení a postihu (výchova v rodině, škole, rodiče nepřiměřeně trestající)
- anonymita prostředí (internáty, domovy, ústavy, věznice)

Příčiny šikany:

- touha po moci, přání ovládat druhého člověka
- krutost – potěšení vidět někoho druhého trpět

⁹ Bendl, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003. s. 16.

- zvědavost (k čemu všemu se dá druhý člověk ve strachu, bolesti a ponížení přinutit?)
- nuda a touha po stále silnějších a vzrušujících zážitcích, po senzaci ¹⁰

5 Varovné signály šikany

Existují jasné signály o tom, že v kolektivu je něco v nepořádku. Takovéto signály lze objevit zejména v chování postiženého. Je pak na osobách, které jsou svědky těchto situací a které jsou v každodenním styku s potenciálními oběťmi, aby tyto signály dokázaly zaznamenat, vyhodnotit a následně zahájit šetření a přijmout opatření. Těmito osobami jsou v první řadě pedagogové a rodiče šikanou postižených obětí.

5.1. Varovné signály šikany pro učitele:

- Dítě se straní spolužáků, je zakřiknuté, v hodinách se bojí odpovídat na otázky
- Vyhledává přítomnost dospělého, není samo ve třídě, čeká před dveřmi a vchází s učitelem
- Prudké zhoršení prospěchu, absence, zhoršení zdravotního stavu, třes rukou, tiky.
- Vyhybání se WC, šatnám, tělocvičně, prázdným chodbám atd.
- Dítěti často chybí pomůcky nebo má poničené věci, např. sešity, učebnice, oblečení
- Straní se třídy, nechodí společně se třídou, nikdo s ním nechce jít ve „štrůdlu“, jde na konci
- Dítě bývá často třídou zesměšňováno ¹¹

5.2 Varovné signály pro rodiče:

- Za dítětem nedochází domů žádný spolužák, zdá se, že nemá žádné kamarády
- Dítě je zaražené, posmutnělé až depresivní, nechce mluvit o tom, co se děje ve škole
- Špatně usíná, má poruchy spánku, hrozné sny

¹⁰ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2005. s. 30, 53.

¹¹ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2005. s. 164, 165.

- Nemá o nic zájem, je nesoustředěné, výrazně si zhoršilo prospěch
- Často ho před odchodem do školy bolí hlava, břicho apod. (nebo po příchodu ze školy), často navštěvuje lékaře, objevuje se neomluvená absence
- Do školy a ze školy chodí oklikami, domů přichází s potrháním oblečením, poškozenými pomůckami nebo bez nich
- Často mu nevychází kapesné, ztrácí ho, požaduje další peníze
- Přichází domů vyhladovělé, i když dostává svačiny a má obědy
- Nedokáže uspokojivě vysvětlit svoje zranění – odřeniny, modřiny, lehký otřes mozku, naraženou nebo zlomenou kost, popáleniny na ruce apod.
- Vyhrožuje sebevraždou, nebo se o ni dokonce pokusí ¹²

6 Stádia šikany

1. Ostrakismus – jde o mírné, převážně psychické formy násilí. Dítě je z kolektivu vyčleněno, nikdo s ním nemluví, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky. Pokud se toto počáteční stadium včas neodhalí a neřeší, dochází k druhé fázi.

2. Fyzická agrese a přitvrzování manipulace – navenek suverénní děti (ve skutečnosti často rozmazlené, nejisté, bojí se) si vybíjejí zlost na slabším, odreagovávají si na něm své nepříjemné pocity. K uspokojování svých potřeb používají většinou násilí. Obětí se stává ten, kdo byl předtím ostrakizován. Další vývoj do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. Pokud převažují pozitivní morální hodnoty, pokusy o šikanování neuspějí. V opačném případě nastává třetí stadium.

3. Klíčový moment – vytvoření jádra – utvoří se skupina agresorů, „úderné jádro“, kteří spolupracují, začínají ovládat třídu, mají převahu, mnohdy i nad učitelem.

Vzniká tzv. pyramida šikanování. Ostatní spolužáci oběti neubližují, ale ani jí

¹² Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2005. s. 165, 166.

nepomohou (jsou k tomu neteční, přihlížejí, jsou rádi, že to nejsou oni). Oběť se smiřuje se situací, ale snaží se agresorům vyhýbat. Šikana přerůstá do čtvrtého stádia.

4. Většina přijímá normy agresorů – normy agresorů jsou přijaty většinou a stávají se nepsaným zákonem. Násilí se účastní všichni, i mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě. Oběť to přijímá a agresorům se nevyhýbá. Dochází to až tak daleko, že agresory dokonce vyhledává a nastává další stádium.

5. Totalita – dojde k nastolení tzv. stadia vykořisťování. Skupina je rozdělena na „otrokáře“ a „otroky“. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné: peníze, osobní věci, školní vědomosti, dokonce i city a tělo. Agresoři ztrácejí poslední zbytky zábran. Oběť přijme normy skupiny za své a nepřipadá jí to nenormální. Je na agresorovi závislá a dochází k paradoxnímu překlenutí – oběť agresora brání.

13

Považujeme-li existenci ve školní třídě za „onemocnění skupiny“, je stanovení vývojových stupňů šikanování důležitou diagnostikou k volbě a nastolení léčby tohoto onemocnění. Znalost shora uvedeného vývoje šikanování umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy.

Existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího stadia) a u pokročilého (tj. čtvrtého a pátého stadia) onemocnění skupiny. Účinná celková léčba šikanování potom musí přísně rozlišovat základní stadia onemocnění. V případě reagování pouze na vnější projevy šikany a nerespektování zvláštností jednotlivých stadií by snaha o vyřešení vyzněla nahodile a velmi rizikově.¹⁴

¹³ Kolář, Michal. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997. s. 31 – 40.

¹⁴ Kolář, Michal. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997. s. 41.

7 Agresor, oběť a přihlížející většina

7.1 Agresor

Šikana je formou agresivního jednání. Odborníci se shodují v tom, že agresivita se vytváří již v prvních letech života. Určitou roli zde hraje temperament, zejména impulzivita a vznětlivost. Dochází k nedostatečnému ovládnutí vlastního chování v zátěžových situacích, k nezvládnutí emocí a silným popudům k náhlému a nepromyšlenému jednání, vytváří se slastný pocit nadvlády, pobavení z utrpení druhého, z jeho neschopnosti vzepřít se. K vrozeným dispozicím přistupuje určitý způsob výchovy. Na dítě negativně působí rodič, který o ně nemá zájem, je mu lhostejný, je k němu citově chladný, ponižuje ho, nadává mu, bije ho nebo fyzicky či psychicky týrá. V mnoha rodinách se toleruje a někdy dokonce podporuje násilí, jehož se dítě dopouští vůči vrstevníkům na hřišti, ve školce, nebo i vůči sourozencům.

„Měj ostré lokty, co můžeš urvat, urvi, zadarmo ti nikdo nic nedá!“¹⁵

Typy agresorů – iniciátorů šikanování

První typ

Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Druhý typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

¹⁵ Říčan, Pavel. - Janošová, Pavlína. Jak na šikanu. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 34.

Třetí typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezdědka oblíbený a vlivný.“¹⁶

Z Kolářovy typologie vyplývá, že agresor nemusí být tzv. na první pohled neukázněný, primitivní a problémový žák. Může to být i jinak vzorný, oblíbený žák. Těžko říci, který ze shora uvedených typů je nebezpečnější. Pro oběť, která trpí jednáním agresora, to zřejmě rozhodné není. Naopak pro včasné odhalení šikany a zjednání nápravy představuje typ jinak oblíbeného a navenek vystupujícího slušného „agresora“ nebezpečí vyšší. Může docházet k situaci, že pedagog má sice signály o závadném chování takového jedince, nepřikládá mu však význam nebo mu prostě nevěří, neboť je přesvědčen, že něčeho takového by jeho oblíbenec nebyl schopen. Může dojít až k extrémní situaci, kdy takovýto „slušný“ a „zábavný“ agresor je naopak učitelem vybrán jako přirozená autorita, má kupř. dohlížet na pořádek ve třídě, upozorňovat jej na prohřešky chování v kolektivu apod.

7.2 Oběť

Definovat oběť je poněkud obtížnější, protože obětí šikany se může stát prakticky kdokoli. Nejčastěji se obětí šikany stávají děti vyrůstající v rodině, která je hyperprotektivní, nevede dítě k samostatnosti a zdravému sebeprosazování (často je to neúplná rodina, dítě žije jen s matkou a babičkou), nebo v rodině, která je sociálně slabá. Rizikové děti se nejčastěji odlišují od ostatních: tělesnou slabostí, nápadností v jeho vzhledu, barvou pleti, slabým prospěchem. Nebo jsou naopak přemýšlivé, hodně toho vědí. Častým terčem šikany jsou také děti, které přechází na jinou školu. Ve větší míře se jedná o děti úzkostné, bázlivé až plaché. Oběti mají často menší schopnost bránit se ať už slovně, nebo psychicky. Odlišnost si agresori berou jako záminku, aby mohli šikanovat. V podstatě se každý člověk liší v něčem od

¹⁶ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. s.86 – 87.

ostatních. Způsob výchovy v rodině má svůj nezanedbatelný vliv na tom, zda se dítě stane obětí šikany, či nikoliv. Rodiče by měli reagovat na signály související s šikanou a také by měli ve své výchově praktikovat schopnost vyrovnat se s tlakem okolí.

U obětí šikany dochází k rizikovým projevům chování. Jedná se zejména o to, že neumějí skrývat strach, jsou bojácné a zranitelné, neumí se bránit, v zátěžových situacích „ztrácejí hlavu“, propadají panice, těžko se prosazují mezi vrstevníky, mají málo kamarádů, jsou citlivé, plaché až bázlivě opatrné, mají nízké sebevědomí, odmítavý vztah k násil. Může však jít i o takové jedince, kteří se prokazují útočným chováním, kterým ostatní děti dráždí, nebo mají jiné projevy chování, např. děti s hyperaktivní poruchou chování, se specifickými vývojovými poruchami učení, s opožděným duševním vývojem.¹⁷

Typy obětí šikanování

První typ

oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem

Druhý typ

oběti „silné“ a nahodilé

Třetí typ

oběti „deviantní“ a nekonformní (liší se od skupinové normy), šikanování žáci s životním scénářem oběti.¹⁸

Z výše uvedeného je zřejmé, že škála obětí stejně jako agresorů je poměrně široká. Obětí mohou být velmi slušní žáci s dobrým prospěchem i vyhlášení darebáci a provokatéři. Zvláštní skupinou jsou oběti, které jsou současně i agresory, zúčastňují se šikanování jiných, zejména ve skupině.

¹⁷ Zvírotský, M.: Šikanování v dětských kolektivech II. (přednáška) Praha: PedF UK, 27.11. 2010

¹⁸ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. s. 89.

7.3 Přihlízející většina

Šikanování je vážnou poruchou vztahů v celé skupině a má systémový charakter. V každé skupině působí síly, kterým odborníci říkají skupinová dynamika. Profesor Kratochvíl definuje skupinovou dynamiku jako souhrn skupinového dění a skupinových interakcí. Patří sem zejména cíle a normy skupiny, vůdcovství, soudržnost a napětí projekce minulých zkušeností a vztahů do aktuálních interakcí, vytváření podskupin a vztahy jedinců a skupiny v čase.¹⁹

Šikanování začíná nenápadně – například drobnými ústrky, pošťuchováním z legrace, pokřikováním různých přezdívek apod. Skupina to zpočátku chápe jako legraci. Takovéto chování je třeba brát jako sondáž potenciálních agresorů, jejímž cílem je zjistit, jaký je práh strachu spolužáků, jejich obranné reakce či to, zda jsou vůbec nějaké obrany schopni. Profilují se zde typy dominantní a submisivní. Stávají-li se oběti těchto legráček stále stejné osoby, někteří členové skupiny si mohou uvědomovat, že není všechno v pořádku. A protože děti v mladším školním věku vidí v pedagogovi určitou autoritu, obvykle ho na to, co se ve třídě děje, někdo upozorní. Zde velmi záleží na tom, jak s touto informací učitel naloží. Pokud ji příliš nebere vážně a nechce situaci řešit s tím, že se nežaluje a neudělá nic pro to, aby zjistil, jak to ve skutečnosti je, dává nepřímý signál, že s takovým chováním a jednáním souhlasí, že je podporuje. Skupina vidí, že se nic neděje, nic se neřeší a agresor (agresoři) zatím dál pokračuje ve své činnosti. Děti, které se šikany neúčastní, zjišťují, že autorita, které věřily, není schopná zajistit slabším pomoc a ochranu. Stávají se lhostejnými, apatickými k dění ve třídě a snaží se, aby se nestaly další oběti šikany. Může se stát, že se později přidají na stranu agresora, pochlebují mu a při zjištění, co vše se ve skupině odehrává, se tak snaží eliminovat situaci, že by se ocitly v roli obětí šikany, i když v prvopočátku by se bez takového impulsu o agresory nejednalo.

¹⁹ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. s. 79.

8 Řešení šikany

Jestliže je lidská agresivita jevem vrozeným, čekajícím na vhodnou situaci, impuls a prostředí, je zákonité, že se šikana, jakožto jeden z projevů agrese, dříve či později objeví na každé škole. K účinné prevenci a efektivnímu řešení je zapotřebí určitých příznivých podmínek a okolností. Základem je, aby zde byla snaha řešit tento problém ze strany vedení školy, učitelů, rodičů i institucí. Skutečností však je, že stále existuje řada faktorů, které efektivnímu řešení šikany brání. Jedním z takovýchto faktorů je i nezájem vedení školy a učitelů na přiznání si vážnosti situace a přistoupit k řešení. V době finančního zájmu školy na přijímání nových žáků jistě nemá nikdo z vedení školy zájem na tom, aby školu provázela „špatná pověst“. Stejně tak třídní učitelé mnohdy záměrně přehlížejí prvotní signály, neboť ani oni nemají zájem, aby upozornili na to, že zrovna v jejich třídě nějaký problém existuje. K tomu lze přiřadit i nedůslednost učitelů a mnohdy i obavu z důsledku šetření pramenící z narušení vztahů mezi nimi a žáky. Pokud pak k nějakému zákroku a šetření dojde, může být situace v takovém rozsahu, že je řešení obtížné, zatímco při včasném zákroku by bylo možné leccemus předejít.

Obtížná je často i komunikace s oběťmi šikany. To je dáno jednak jejich strachem z toho, co bude následovat poté, kdyby věc oznámily, zda to nebude pro ně ještě těžší, obava z toho, bude-li jim věřeno a co bude následovat. Oběti jsou vytaveny mnohdy odsouzením kolektivem, neboť „udávat se nemá“ a měly si pomoc samy. Vzhledem k tomu, co bylo shora uvedeno o typologii agresora a oběti, mohou nastat i případy, kdy šikana jaksí vyhovuje pedagogům i kolektivu. Z hlediska již zmíněným potíží s jednáním s rodiči obětí a agresorů představuje řešení šikany vážný problém, který si vyžaduje odpovědného a profesionálního přístupu zejména z řad pedagogů.

Abychom mohli šikaně úspěšně čelit, je k tomu zapotřebí vytváření vhodných podmínek (personálních, architektonických, režimových), respektování určitých zásad (oddělené vyšetřování agresorů a obětí) a používání adekvátních metod s ohledem na

konkrétní situaci. V kostce jde o to vytvořit a naplnit předpoklady pro účinnou prevenci a efektivní řešení šikánování.²⁰

Při řešení šikany je třeba dodržovat zásady správného postupu:

- chránit zdroj informací, neprozradit ho
- prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo nebo to nemůžeme dokázat
- vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat
- všechny výpovědi pečlivě zaznamenat

Vyšetřování nikdy nezačínáme u podezřelých agresorů. Nic bychom se nedozvěděli a mohlo by to velmi ublížit oběti. Ať už vyšetřujeme šikanu u mládeže, nebo u dětí mladšího školního věku, platí tato strategie pěti kroků.

1. Rozhovor s těmi, kteří na šikánování upozornili, a s oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků. (vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat)
3. Individuální, případně konfrontační, rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace oběti a agresorů; chybou také bývá společné vyšetřování svědků a agresorů).
4. Zajištění ochrany obětem (oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu)
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi. (je to vždy poslední krok – musíme být řádně připraveni a mít shromážděné všechny důkazy)²¹

Odhalení a vyšetření šikany a její příčiny, rozsahu, zjištění škod a celkového narušení psychologie skupiny, musí jít ruku v ruce s řešením, potrestáním viníka a seznámením třídy s výsledkem. Rovněž je velmi důležitá spolupráce s rodiči, výchovnými poradci, školními psychology a případně i institucemi zajišťujícími nápravu (viz níže k problematice právní odpovědnosti).

²⁰ Bendl, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003. s. 78.

²¹ Kolář, Michal. Bolest šikánování. Praha: Portál, 2001. s.113.

9 Právní odpovědnost

9.1 Trestní odpovědnost

Vyjdeme-li z toho, že šikana je cílené a obvykle opakované jednání jedince nebo skupiny vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit, pak zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Kromě přímého kontaktu mezi pachatelem a obětí se v současné době objevují i nové formy šikanování, jimž je tzv. kyberšikana, spočívající v pronásledování pomocí SMS zpráv či e-mailů. V některých případech se projevuje i v nepřímé podobě, jako je nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků skupinou spolužáků. Z hlediska možného postihu lze uvažovat pouze o prvním případě – tedy o přímém konání, zatímco nepřímé podoby šikany spadají pouze do oblasti morální.

Z hlediska případné trestněprávní odpovědnosti pachatele se nelze opřít o nějaký ucelený soubor právních norem, který by byl sumarizován v jediném právním předpisu. Neexistuje žádný právní předpis, který by se speciálně zabýval otázkou šikanování mezi dětmi.

Odpovědnost za šikanování, které nese znaky trestného činu, mají i samotní agresoři, byť se jedná o děti. Je nutno rozlišovat, zda v době šikanování útočníci dosáhli patnácti (nebo dokonce osmnácti) let, či nikoliv. Studenti, kteří dosáhli věku osmnácti let jsou posuzováni bez jakýchkoliv výjimek podle trestního zákona. U mladistvých (patnáct až osmnáct let) již je také dána trestní odpovědnost podle trestního zákona, avšak s některými omezeními. Nejpodstatnějším je omezený výčet možných trestů (v případě mladistvých pachatelů se hovoří o trestních opatřeních) a snížení sazeb na polovinu oproti trestům ukládaným dospělým pachatelům. V případě nezletilých pachatelů, tedy mladších patnácti let se nejedná o klasickou trestní odpovědnost, přesto

se jednáním takovýchto pachatelů orgány činné v trestním řízení zabývají a soud pak za ně může uložit výchovná opatření, a to od pouhého dohledu až po ochrannou výchovu vykonávanou v příslušném ústavu.

9.2 Mladiství pachatelé

Pokud jde o mladistvé osoby, tedy osoby, které se protiprávního jednání dopustily ve věku 15 – 18 roků, je jejich postih upraven ve zvláštním zákoně. Jedná se o Zákon o soudnictví ve věcech mládeže (Zák.č. 218/2003 Sb.). Trestné činy mladistvých se nazývají provinění. Aby se jednalo o provinění, za které by měl být mladistvý stíhán, příp. odsouzen, musí toto provinění vykazovat míru závažnosti vyšší než malou. Mladistvý musí mít vždy obhájce. Do vazby jej lze vzít jen v opravdu výjimečných případech. V trestním řízení ve věcech mladistvých musejí všechny zúčastněné osoby dodržovat pravidla ochrany osobních údajů mladistvých, tj. mohou být zveřejňovány jen takové informace, které nemohou vést k odhalení totožnosti mladistvého. Podle zákona projednávají trestní věci mladistvých soudy pro mládež.²²

Je-li mladistvý soudem shledán vinným, neukládá se mu trest, ale tzv. opatření. Zákon zná tři druhy opatření: výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření. Soud rovněž může upustit (případně podmíněně upustit) od uložení opatření. Výchovnými opatřeními jsou:

- dohled probačního úředníka –pravidelně se sleduje chování odsouzeného mladistvého v jeho prostředí
- probační program – jedná se o programy sociálního výcviku, psychologického poradenství, vzdělávací či rekvalifikační programy nebo programy zahrnující obecně prospěšnou činnost (nejedná se o trest obecně prospěšných prací)
- výchovné povinnosti – povinnosti směřující k zajištění řádného života, např. povinnost bydlet s rodičem, nahradit způsobenou škodu

²² Zákon č. 218/2003 Sb. ze dne 23. června 2003 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže

- výchovná omezení – např. zákaz návštěv určitých akcí, zákaz styku s konkrétními osobami, zákaz užívání návykových látek apod.
- napomenutí s výstrahou – soudce nebo v přípravném řízení státní zástupce mladistvému důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na důsledky, které mu hrozí, pokud by se v budoucnu dopouštěl další trestné činnosti.

Ochrannými opatřeními jsou:

- ochranné léčení – např. psychiatrické, protialkoholní, protitoxikomanické nebo sexuologické
 - zabezpečovací detence – je to vlastně ochranné léčení, které ale je vykonáváno v uzavřeném zařízení, spravovaném vězeňskou službou, takže je mnohem těžší z něj uprchnout, než když je léčba vykonávána v lékařském zařízení
- ochranná výchova – ukládá se v případech, kdy o výchovu mladistvého není dostatečně postaráno, dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána nebo prostředí, v němž mladistvý žije, neskýtá záruku řádné výchovy. Vykonává se ve zvláštních ústavech pro mladistvé.
- zabránění věci či jiné majetkové hodnoty – týká se to věcí, které byly získány trestným činem nebo věcí, které ohrožují bezpečnost, či věcí, které náleží mladistvému, kterého nelze odsoudit nebo u něhož bylo upuštěno od uložení opatření.

Trestními opatřeními jsou:

- obecně prospěšné práce – horní hranice je poloviční oproti trestu obecně prospěšných prací ukládanému dospělým pachatelům, musí se přihlídnout k možnostem mladistvého a jeho poměrům
- domácí vězení – ukládá se mladistvým za stejných podmínek jako dospělým pachatelům, tedy na dobu až dvou let (jde o nové trestní opatření, které lze uložit od 1.1.2010)
- peněžité opatření – může být uloženo ve výši 10 až 365 denních sazeb, přičemž denní sazba se smí pohybovat v rozmezí 100 – 5.000,- Kč. Opatření lze uložit jen tehdy, je-li mladistvý výdělečně činný nebo to umožňují jeho majetkové poměry

- peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu – je to vlastně pohrůžka peněžitým opatřením. Mladistvému se stanoví zkušební doba. Pokud v ní nepovede řádný život bude muset peněžité opatření zaplatit.

- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty – lze uložit, jedná-li se o věc, která byla použita ke spáchání provinění nebo k tomu byla určena, nebo o věc získanou proviněním či ji získal za věc získanou proviněním

- zákaz činnosti – uložený zákaz nesmí být na překážku přípravě na povolání mladistvého a nesmí být delší než 5 let

- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem – je to obdobné jako u dospělých pachatelů, jedná se vlastně o pohrůžku odnětím svobody. Mladistvému se stanoví zkušební doba a pokud v ní nepovede řádný život, bude muset vykonat odnětí svobody v příslušné věznici pro mladistvé

- odnětí svobody nepodmíněně – lze je uložit jen tehdy, kdy by žádná jiná opatření nevedla k dosažení účelu zákona, tj. zejména k nápravě mladistvého. Oproti dospělým obviněným se trestní sazby snižují na polovinu, přičemž dolní hranice nesmí přesáhnout jeden rok a horní hranice 5 let odnětí svobody. Pouze v případech, kdy by dospělému pachateli mohl být uložen výjimečný trest, může být opatření odnětí svobody uloženo mladistvému až na 10 let. Toto trestní opatření se vykonává odděleně od dospělých odsouzených ve zvláštních věznicích pro mladistvé nebo alespoň ve zvláštním oddělení věznice.

Pokud jde o děti mladší patnácti roků, ty nejsou trestně odpovědné, tj. nemohou být stíhány za spáchání trestného činu. Pokud se však dopustí jednání, které jinak nese znaky trestného činu, koná se řízení podle občanského soudního řádu (tedy nikoliv podle trestního řádu). V tomto řízení musí mít dítě opatrovníka (zpravidla jím je advokát). Pokud soud neupustí od uložení opatření, může dítěti uložit

- dohled probačního úředníka

- zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče

- ochranná výchova ²³

²³ Zákon č. 40/2009 Sb. ze dne 8. ledna 2009 Trestní zákoník

Dále je nutno zmínit, že kromě shora uvedeného a právní úpravy dle Trestního zákoníku a Zákona o soudnictví ve věcech mládeže, se mohou vyskytnout některá protiprávní jednání šikany, která nemusejí dosahovat takové intenzity, aby bylo možno je posoudit jako trestný čin. Mohlo by se však jednat o přestupek, a to pravděpodobně o přestupek proti občanskému soužití nebo přestupek proti majetku. Za přestupek jsou odpovědné osoby od 15 let svého věku, přestupky projednávají příslušné obecní nebo městské úřady. Za přestupky lze uložit napomenutí, pokutu, zákaz činnosti či propadnutí věci.

9.3. Právní odpovědnost dalších osob

Kromě odpovědnosti samotných osob, které se šikany dopouštějí, přichází teoreticky v úvahu i odpovědnost osob dalších. Pokud jde o pedagogické pracovníky, může v případě, že bude zjištěno, že v souvislosti se šikanou zanedbali své povinnosti (tj. zejména, že nezajistili dostatečný dozor), přicházet v úvahu především odpovědnost pracovněprávní. Zanedbání povinností pak řeší zaměstnavatel pracovníka podle pracovněprávních předpisů. Může přicházet do úvahy, např. snížení některých složek mzdy, příp. může dojít až k ukončení pracovního poměru ze strany zaměstnavatele.²⁴ Ve zvlášť závažných případech pak může být odpovědný pedagogický pracovník i trestně stíhán. Dojde-li například k tomu, že v důsledku šikany je způsobena újma na zdraví a příslušný pedagogický pracovník v rámci svých povinností (dostatečným dozorem) měl a mohl tomuto zabránit, ale bez vážného důvodu tak neučinil, může sám být trestně stíhán za nedbalostní trestný čin ublížení na zdraví podle § 147 nebo 148 trestního zákoníku. Pokud jednání agresivního dítěte naplňuje znaky nějakého trestného činu a pedagogický pracovník tomuto dítěti pomáhá v úmyslu umožnit mu vyhnout se trestnímu stíhání, trestu nebo ochrannému opatření, může jeho jednání být posouzeno jako trestný čin nadržování podle § 366 Trestního zákoníku. V úvahu by přicházelo i trestní stíhání pro trestný čin nepřekažení trestného činu podle § 367 Trestního zákoníku.

²⁴ Zákon č. 262/2006 Sb. ze dne 21. dubna 2006 Zákoník práce

Dále lze pohovořit i o odpovědnosti rodičů pachatele šikany. Týká se rodičů, kteří zanedbávají výchovu dětí a mohou se tak dopouštět trestného činu ohrožování výchovy mládeže. Jde zejména o mimoškolní případy, ke kterým může docházet kupř. v závadových prostředích, které by neměly být dětmi navštěvovány, čímž rodiče umožní vést svým dětem zahálčivý nebo jinak závadný způsob života. Pokud však jde o jednání ve škole, platí zde to, co bylo shora, totiž že veškerá odpovědnost zde přechází na pedagogy a školská zařízení.

10 Prevence

Prevence (z lat. *praevenire*, předcházet) znamená soustavu opatření, která mají předcházet nějakému nežádoucímu jevu, například nemocem, drogovým závislostem, zločinům, nehodám, neúspěchu ve škole, sociálním konfliktům, násilí, ekologickým katastrofám a podobně. Taková opatření se nazývají preventivní.

Historie prevence v zahraničí začala být aktuální již v letech 1983 až 1985. V této době se v Norsku rozbíhala celonárodní kampaň proti násilí, její součástí se stal intervenční program nazvaný „Co můžeme udělat se šikanováním“, který ohromil svými výsledky.

Vzhledem k prokázané účinnosti se stal inspirací i pro další školy například ve Velké Británii. Další úspěšné programy zastupují Portlandský výchovný program proti šikanování v USA, Skotský edinburský program proti šikanování, politika proti šikanování v Irsku atd. (Kolář, 2005).

Jako podstatný se ukázal program The Healthy School (Young a Williams), který byl v roce 1990 přijat jako program pro Evropu a nazván Health Promoting School. Z jeho principů vychází projekt Zdravá škola (Havlínová, Kolář, 2001).

V České republice se o šikaně začalo otevřeně diskutovat až koncem devadesátých let dvacátého století. Začaly se provádět první výzkumy, které potvrdily obrovský výskyt šikany na našich školách a spustily tak lavinu zájmu o toto téma.

Vychází řada knih, časopisů, vznikají výcvikové semináře pro odborníky a o dané téma se začínají zajímat i média.

V roce 2000 vzniká skupina MŠMT proti šikanování, Občanské sdružení proti šikaně a byl vypracován metodický pokyn ministra školství k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol.²⁵

Lze rozlišit dva druhy preventivních opatření:

- **primární prevence** uplatňovaná tam, kde ještě k šikaně nedošlo. Její hlavní myšlenka spočívá především v informovanosti dětí i rodičů o šikaně.
- **sekundární prevence** používaná tam, kde již k šikaně došlo a je třeba zabránit jejímu opakování. K tomu slouží včasná diagnostika, vyšetření šikany, pedagogická opatření a výchovná práce nejen s agresory, ale celou skupinou.

Pro prevenci šikany ve škole je důležité, aby pedagog vytvářel především pozitivní klima ve třídě a předával sociální kompetence žákům. Jen dítě, které si osvojí sociální dovednosti, dokáže utvářet zdravé vztahy. Jde o to, aby dítě bylo vnímavé a informované o problematice šikany, umělo pracovat se svými emocemi. Každý člověk cítí bezprávi pokud jde o jeho samého. Důležité však je, aby v dětech byl pěstován smysl pro odpovědnost za své chování a to i v tom smyslu, aby bylo schopno vcítit se do prožitku druhého, mít smysl pro spravedlnost a umět pro její dosažení něco udělat.

Preventivní programy

Základním předpokladem je, že prevence se musí provádět i na místě, kde se šikana ještě nevyskytla, stejně tak jako na místě, kde už se objevila. V českém prostředí jsou známé například tyto preventivní projekty:

²⁵ Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001, s.197-202.

1) Program **Škola podporující zdraví** - Zdravá škola

Obsahem programu Škola podporující zdraví je zejména analýza a tvorba bezpečného a sociálně podnětného prostředí v celé škole, v každé třídě, mezi žáky, učiteli i rodiči. První školy tohoto typu začaly fungovat v roce 1992.

Mezi základní principy tohoto programu patří:

- respekt k individuálním potřebám žáka
- pravidla soužití a organizace jsou platná pro všechny a všichni je dodržují
- hlavní postoje ŠPZ: úcta, důvěra, snášenlivost, uznání, účast, empatie, otevřenost a vůle ke spolupráci a pomoci

Za čtyři měsíce po zavedení programu klesla celkově šikana ve škole průměrně o 42,5 %.

Ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu, se snížil výskyt přímého i nepřímého šikanování o 50 až 75%. Upřesnit výsledky činnosti těchto škol měla za úkol studie provedená MŠMT s názvem „Sociální klima v prostředí základních škol ČR“

2) Program **Začít spolu**

Tento program je používán nejen na základních ale i v mateřských školách od roku 1994. Rozhodujícím předmětem je zde sociální výchova, která by se měla podílet na vytvoření bezpečného sociálního prostředí.²⁶

²⁶ Minimální preventivní program Školy Kavčí Hory 2010/2011

11 Charakteristika školy Kavčí hory

Škola je ojedinělá ve svém propojení mateřské školy, základní školy a školy střední. Základní škola a střední škola jsou umístěny v jedné budově, a tak prevence sociálně patologických jevů musí být vzájemně provázaná. Mateřská škola je umístěna v samostatné budově.

Mateřská škola se podílí na zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji dětí a na osvojení základních pravidel chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů. Napomáhá vyrovnávat nerovnoměrnosti vývoje dětí před vstupem do základního vzdělávání a poskytuje speciálně pedagogickou péči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami.

Na základní škole je vyučováno podle školního vzdělávacího programu Optimální škola, jsou zde třídy s rozšířenou výukou jazyků. Školu navštěvují děti integrované, je otevřena jedna speciální třída pro tyto žáky.

Střední škola je školou odbornou, zaměřenou na obory – veřejnosprávní činnost a sociální péče. Stěžejními předměty jsou zde právo a veřejná správa. Škola je známa tím, že se vzhledem k sociálnímu zaměření studijního oboru sociální péče nebrání přijímání studentů s poměrně závažnými typy postižení, kterým jejich handicap neznemožní řádné studium.

Školu navštěvují také děti, žáci a studenti jiné než české národnosti. Škola je mikrosvětlem, ve kterém se každý den školního roku vzájemně potkává velmi různorodá skupina ve věku od tří do dvaceti roků. Tato různorodost přináší potřebu vypracování programu prevence, který by zohlednil všechny tyto aspekty.

11.1 Minimální preventivní program Školy Kavčí hory

Program byl zpracován v souladu s Metodickým pokynem ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže a Strategií prevence patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti MŠMT. I když se tento program zabývá všemi sociálně patologickými jevy (šikana, záškoláctví, drogové závislosti, alkoholismus a kouření, zneužívání anabolik, kriminalita a delikvence, rizikové sexuální chování, vandalismus, virtuální drogy, patologické hráčství, projevy xenofobie, rasismu, intolerance, antisemitismu apod.), s ohledem na tematiku této práce bude nadále zaměřena převážně na problematiku šikany, jakožto jednoho z patologických jevů. Obecně lze říci, že program klade důraz na oblast primární prevence, předkládá hlavní formy a způsoby této prevence. Jde zejména o předávání vědomostí na směřování k vytváření správných postojů a k získání dovedností a návyků, kdy jako s hlavními metodami počítá s použitím interaktivních preventivních programů, v nichž zejména žáci ZŠ nacvičují způsoby řešení problémových situací a jejich předcházení. S dalšími metodami je počítáno s účastí žáků a studentů na besedách, přednáškách, videoprojekcích a dalších multimediálních prezentacích. V rámci nespécifické prevence je kladen důraz na posilování sebevědomí žáků a studentů, efektivní využívání volného času a výchovu ke zdravotnímu stylu. Zde je počítáno s použitím metody nácviku komunikačních dovedností a asertivního chování.

Program vychází z toho, že některá témata budou probírána v rámci jednotlivých vyučovacích předmětů. Na základní škole se jedná zejména o přírodovědu, přírodopis, výchovu k občanství a výchovu ke zdraví, na střední škole se jedná zejména o základy přírodních věd, aplikovaná psychologie, psychologie, osobnostní výchova, zdravotní nauka, občanská nauka, sociální politika a společenská kultura.

Problematice sociálně patologických jevů byla vyhrazena učebna předmětů právo a veřejná správa, kde jsou žákům a studentům volně přístupné materiály a příručky k těmto jevům a je zde dána možnost žákům a studentům anonymním způsobem na tyto jevy upozornit.

Rozpracování preventivního programu má svůj časový harmonogram, kdy každý měsíc je zaměřen na konkrétní tematiku. Začlenění témat do jednotlivých předmětů je předem stanoveno. Vedení školy pak zajistí uspořádání odborných přednášek a besed na tato témata tak, aby všechny besedy, přednášky a jiné aktivity v daném měsíci směřovaly k těmto tématům.

Program počítá s možností dětí, žáků, studentů i jejich rodičů využívat poradenských služeb. Tyto služby poskytuje školní metodik prevence, výchovní poradci, školní psycholog, třídní učitelé a učitelé výchov.²⁷

11.2. Schéma programu proti šikaně Školy Kavčí hory

Bezpečné sociální klima je tvořeno

- specifickou primární a sekundární prevencí,
- celoškolským přístupem,
- klíčovými opatřeními.

Klíčová opatření: a) užší realizační tým,

b) projekt primární prevence „Nenechme se chytit do pastí“,

(dlouhodobý program určený pro žáky 6. – 9. tříd)

c) prevence ve výuce,

d) prevence ve školním životě i mimo vyučování,

e) spolupráce s rodiči,

f) ochranný režim - intenzivní zdroje (školní řád, dozory, činnost, výchovné komise, sankční řád)

- externí zdroje (legislativní opatření),

g) spolupráce s organizacemi (pedagogicko psychologické poradny, Policie ČR, soudy),

h) školní poradenské služby (metodik prevence, výchovný poradce, školní psycholog, speciální pedagog).

²⁷ Minimální preventivní program Školy Kavčí Hory 2010/2011

Metody vyšetřování: - počáteční šikana

- pokročilá šikana

Počáteční šikana - rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a rozhovor s oběťmi,

- nalezení svědků,

- individuální popřípadě konfrontační rozhovory se svědky,

- zajištění ochrany obětem,

- rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Pokročilá šikana - zvládnout vlastní šok (emoce, jednání),

- zastavit skupinové násilí,

- poskytnout oběti nejnutnější pomoc,

- přivolat pomoc (další pedagog),

- okamžitě informovat vedení školy,

- zalarmovat další pedagogy a domluvit vyšetřování, žáky nenechat bez dozoru,

- zabránit domluvě agresorů na křivé výpovědi,

- zápis mimořádné události,

- pokračující pomoc a podpora oběti,

- oznámení a předání oběti rodičům, popř. lékařská pomoc,

- oznámení věci policii,

- vlastní vyšetřování.²⁸

Z tohoto programu je zřejmé, že výše uvedené metody se zaměřují na odhalení a objasnění šikany, na jasné určení rolí (pachatel- oběť – svědek), na zamezení pokračování negativního chování, na pomoc poškozenému a případné potrestání pachatele. Menší pozornost je zde věnována objasnění příčin šikany, což je z hlediska preventivních opatření nezbytným předpokladem k zabránění v opakování těchto negativních jevů. Rovněž zde nejsou zahrnuty mechanismy, které by poskytovaly

²⁸ Program P3–prevence, pochopení, pomoc Školy Kavčí Hory str.8

nástroje k odhalení šikany mimo prostory školy mezi žáky, neboť lze jen těžko předpokládat, že překročením školního prahu již o školní šikaně hovořit nelze.

Minimální preventivní program Školy Kavčí hory obsahuje m.j. i stručné hodnocení uplynulého školního roku z hlediska výskytu sociálně patologických jevů. Co se týče roku 2009/2010, byl učiněn závěr:

MŠ – bez problémů, ZŠ – šikanování, kouření, SŠ – záškoláctví, kouření, alkohol (mimo školu), experimenty s lehčími drogami, vyrovnávání se s drogovou závislostí v rodině, poruchy přijímání potravy. Bylo konstatováno, že výskyt sociálně patologických jevů na škole je nízký, všechny případy jsou již vyřešené nebo v řešení. Ke spolupráci byli přizváni rodiče, proběhly výchovné komise (ZŠ), bylo konzultováno s pedagogicko psychologickou poradnou, proběhla spolupráce s interním psychologem. Byly využity konzultační hodiny metodiků a výchovných poradců.

Podle těchto závěrů se problém šikanování vyskytuje pouze mezi žáky základní školy, zatímco mezi dětmi mateřské školy a studenty střední školy nikoliv. Další část této práce však poukáže na dva základní problémy:

- 1) problém šikany není pouze doménou základní školy
- 2) Program P3 ŠKH nedokáže zcela eliminovat šikanu na jiných stupních školy a nedokáže ji ani odhalit. Nutno však zdůraznit, že tyto jevy jsou pouze okrajové a objektivně je třeba uznat, že bez tohoto programu by se jednalo o výskyt častější a závažnější.

11.3. Výchovné komise na Škole Kavčí hory

Ke svolání výchovné komise přistupuje vedení školy v případě, kdy se předchozí výchovná opatření míjela účinkem. Jejím cílem je výchovné působení na žáky a studenty, u nichž dochází k poruchám v chování. Jedná se zejména o opakované lhaní, sklony k podvádění, nerespektování běžných pravidel chování, časté porušování školního řádu, prosazování pouze svých zájmů, agresivita slovní i fyzická,

nerespektování autorit, krádeže, sklony k šikaně, útěky, kouření, alkoholismus, drogy apod.

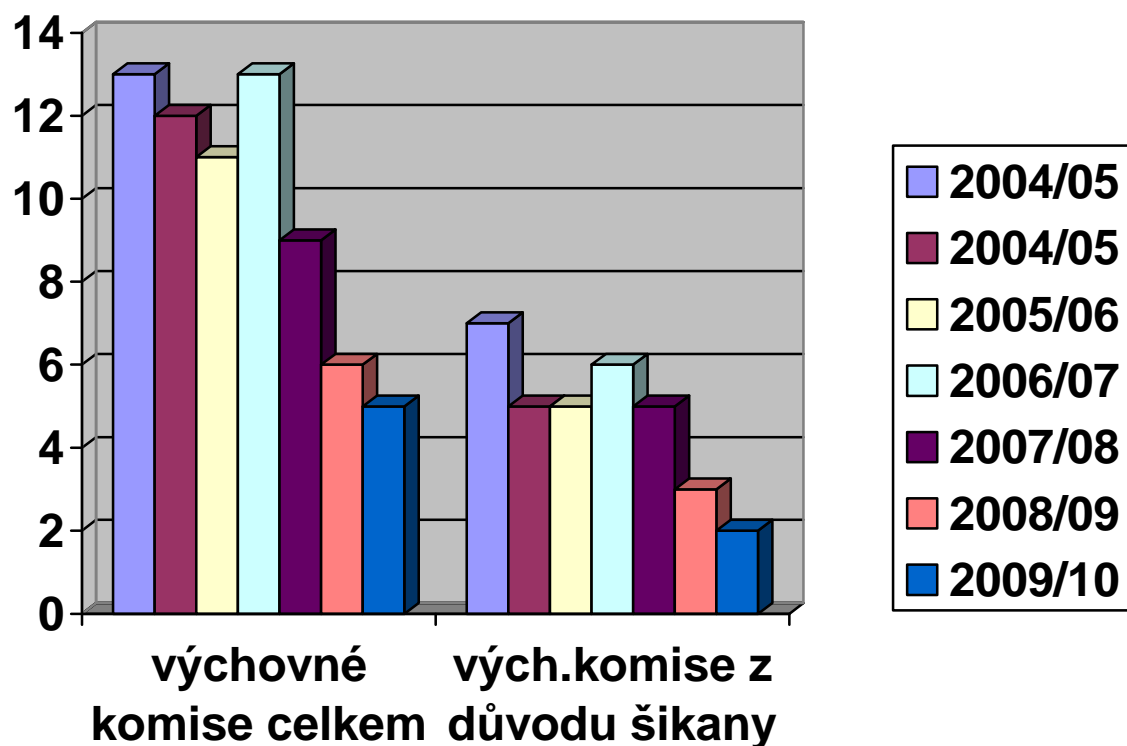
Škola používá běžných druhů výchovných opatření, která lze podle závažnosti postihu řadit následovně:

- *napomenutí třídního učitele*
- *důtka třídního učitele*
- *důtka ředitele školy*
- *snížený stupeň z chování*

Za svůj hlavní cíl si klade důsledně řešit neomluvenou absenci žáků a studentů a minimalizovat ji. Mezi další problémy, kterými je připravena se zabývat, patří šikana mezi žáky a studenty, zhoršení prospěchu z důvodu nepříznivé osobní situace, nevhodné chování během vyučování, nevhodné chování ke spolužákům, vyučujícím i ostatním zaměstnancům školy. V popředí zájmu výchovné komise je též nastavení preventivních opatření k potlačení výskytu sociálně-patologických jevů (kouření, drogové a alkoholové závislosti, gamblerství apod.).

Bezpodmínečným předpokladem pro použití sankčních a výchovných opatření a svolání výchovné komise je řádné vyšetření přestupku, zjištění příčin, rozsahu, délky doby páčání, závažnost poškození a počet obětí. Pokud jde o případy šikany nebo jejího náznaku, koná se v kolektivu *sociometrické šetření*. Používá se přitom metody vyhodnocení anonymního dotazníkového výzkumu. Pokud sociometrický výzkum naznačuje možný výskyt tohoto jevu, je nutné přistoupit k detailnějšímu mapování a určení rozsahu a závažnosti. Ideální předpoklad je ten, že k odhalení šikany dojde hned na jejím počátku, což je z hlediska nápravy nejjednodušší případ. Problém však je v tom, že ve většině případů dochází ke stupňování závažnosti tohoto jevu, když v počátku se může i zdát, že se jedná o pouhou legraci.

Níže uvedený graf znázorňuje celkový poměr výchovných komisí Školy Kavčí Hory k počtu komisí svolaných z důvodu šikany v letech 2004 - 2010:

Nutno dodat, že se graf zabývá výhradně výchovnými komisemi na základní škole. Na zbylých stupních škol byly použity jiné způsoby řešení (viz níže).

Výchovné komise se konají za účasti vedení školy, výchovného poradce, třídního učitele, případně školního psychologa, metodika prevence a zákonných zástupců žáka. Cílem výchovných komisí je jednak informování zákonných zástupců o přestupcích žáka a nalezení společného postupu k jejich odstranění, seznámení zákonných zástupců s navrhovanými opatřeními a poskytnutí informací o možných způsobech řešení (návštěva psychologa, návštěva institucí zabývajících se rozborem a řešením závadného chování, nabídka mimoškolních aktivit apod.). Pokud tato cesta

k nápravě nevede, výchovné komise jsou konány u konkrétního žáka opakovaně a je vyčerpána veškerá škála možných opatření, naskytá se v součinnosti s Pedagogicko psychologickou poradnou a Odborem sociálně právní ochrany dětí příslušného úřadu možnost přeřazení žáka do speciální školy zaměřené na výchovu a vzdělávání žáků s poruchami chování, případně jeho umístění do diagnostického či výchovného zařízení. Krajním řešením je u trestně odpovědných pachatelů předání případu orgánům činným v trestním řízení.

12 Příklady konkrétních případů řešených na Škole Kavčí Hory

1) Mateřská škola

Na základě pohovorů s paní ředitelkou a učitelkami mateřské školy nebyly zjištěny žádné konkrétní informace, které by svědčily pro výskyt šikany v mateřské škole. Dle názoru paní ředitelky je to tím, že děti jsou pod neustálým dohledem pedagogů, které jakékoliv náznaky závadného chování dětí řeší okamžitě v jejich zárodcích.

2) Základní škola

V lednu 2007 byla svolána výchovná komise s cílem řešení závadového schování Jakuba P., žáka šesté třídy základní školy. Jmenovaný na školu přestoupil téhož roku z jiné základní školy. Tomuto již bylo v minulosti uděleno výchovné opatření – důtka třídního učitele a důtka ředitele školy. Jedná se o žáka třídy, čítající pouze jedenáct žáků, která byla vytvořena výhradně z žáků, u nichž byly zjištěny speciální poruchy učení. Předchozí shora uvedená opatření byla udělena pro Jakubovo vulgární a agresivní chování vůči spolužákům. V tomto směru se Jakubova pozornost nejvíce zaměřila na Dana F., žáka téže třídy. Předchozí šetření odhalilo opakované fyzické napadání jmenovaného, jeho zesměšňování a ponižování před celou třídou. Na výchovnou komisi byli pozváni Jakubovi rodiče. Jednání se zúčastnilo vedení školy,

třídní učitelka, školní psycholog a metodik Programu primární prevence. Rodiče vyjádřili vstřícný postoj k řešení, návštěvu školního psychologa s Jakubem a rodinnou terapii. Byl dohodnut způsob vzájemného informování školy a rodičů.

V červnu 2007 byla opětovně svolána výchovná komise za stejné účasti jako v lednu. Důvodem byly opakované prohřešky v chování Jakuba, když předchozí opatření nepomohla situaci vyřešit. Stupňuje se agresivita vůči Danovi F., avšak na podobné chování si stěžovali i rodiče dalších žáků. Rodiče Jakuba informovali komisi o pravidelných docházkách syna na psychologická sezení, připustili, že neplnili to, co bylo dříve dohodnuto (pravidelné předávání informací). Třídní učitelka upozornila rodiče, že kromě shora uvedeného Jakub nezvládá ani učivo a to přesto, že způsob výuky je zaměřen na žáky s poruchami učení. Vyjádřila názor, že Jakub by měl být přeřazen do speciální školy pro děti s poruchami chování, v čemž spatřuje Jakubův základní problém. Rodiče byli informováni, že Jakobovi bude udělen snížený stupeň z chování. Rodiče vyjádřili nesouhlas s přeřazením do zmíněného typu školy. Přislíbili návštěvu s Jakubem v Občanském sdružení Hyperaktivita (kontakt předán vedením školy) a další terapie v rámci pedagogicko psychologického poradenství. Bylo dohodnuto předání informací škole po letních prázdninách.

Koncem listopadu 2007 svolána další výchovná komise z důvodu závadného Jakubova chování. Nedostavili se Jakobovi rodiče, omluvila se pouze matka (nemoc).

Z důvodu shora uvedeného byl stanoven nový termín komise na prosinec téhož roku. Kromě zástupců školy (stejně jako shora), rodičů Jakuba a psychologa, se dostavil též otec Davida F. Ten předložil synem vyhotovený „seznam“ čítající dvanáct bodů, v nichž podrobně popsal, čeho se Jakub vůči jeho synovi dopustil. Šlo jak o bezdůvodné fyzické napadání tak i o hrubé urážky a lživé svádění viny na Davida pro jednání, které ve skutečnosti udělal Jakub. Současně upozornil na to, že v tomto roce začal do první třídy školy chodit i jeho mladší syn, přičemž se již vyskytly případy, kdy i on se stal terčem Jakubova zesměšňování. Současně pan F. předložil petici podepsanou rodiči ostatních spolužáků, v níž žádají okamžité řešení problému, neboť další setrvávání Jakuba ve třídě má zcela devastující účinek na výuku a morálku ve třídě. Rodiče Jakuba byli informováni o závažnosti situace, připustili, že dosavadní opatření nesplnila očekávání. Přislíbili součinnost při jednání s Odborem sociálně právní ochrany dětí.

Z dalšího záznamu výchovné komise vyplynulo, že rodiče Jakuba nadále nesouhlasili s umístěním Jakuba do speciální školy zaměřené na výuku a výchovu dětí s poruchami chování a situaci se rozhodli řešit zapsáním Jakuba do jiné základní školy.

Střední škola

V roce 2008 byl na Škole Kavčí hory řešen případ studenta třetího ročníku střední školy Viléma N. Jedná se o jinak bezproblémového a mimořádně hudebně nadaného chlapce, který dosáhl v této oblasti nemalých úspěchů. Jde o vůdčí typ, který dokáže motivovat a strhnout. V kolektivu je velmi oblíbenou a uznávanou autoritou. Pochází z neúplné rodiny. Rodiče jsou rozvedeni, otec (známý hudebník) o syna nejeví zájem, se školou vůbec nespolupracuje. Matka (úřednice) má syna ve výchově, se školou spolupracuje, problémy s výchovou nemá.

Vilém má však problém se zvládnutím neúspěchu (např. obdržel-li špatnou známku, při sportu, v citové oblasti a pod.). Zhruba před půl rokem se Vilém začal zajímat o Kristýnu H., studentku prvního ročníku téže střední školy. Jmenovaná zpočátku zájem opětovala, s Vilémem si m.j. vyměnila číslo mobilního telefonu a e-mailovou adresu. Postupem času však došlo k tomu, že Kristýna zájem ztratila. Vadila jí Vilémova autoritativnost a netolerantnost. S touto situací se Jakub nedokázal vyrovnat. Pokoušel se opětovně navázat kontakt, posléze se dopustil jednání, které je odborníky nazýváno jako *stalking*.

Vilém začal Kristýnu „bombardovat“ SMS zprávami, několikrát denně ji vyzýval, aby své negativní rozhodnutí přehodnotila. Postupně přešel k výhrůžkám, že svého rozhodnutí bude litovat. Zprávy stejného obsahu zasílal i na její e-mail. Postupem času, když mu bylo jasné, že Kristýna svůj vztah k němu nezmění, přikročil k tomu, že její telefonní číslo a E-mail zveřejnil jeho napsáním na pánských WC, připojil k tomu nemravné výzvy k navázání kontaktu. Kristýna, které se začali ozývat zcela neznámí muži, řešila situaci tím, že si změnila E-mailovou adresu a SIM kartu v telefonu. Vilémovi se však podařilo pokoutně získat tyto nové kontakty a celá věc se nejen opakovala ale i zhoršovala. V této beznadějně situaci se Kristýna svěřila své třídní učitelce. Ta si celou věc ověřila a následně byla řešena za součinnosti školního psychologa a vedení školy. Jakub své jednání přiznal, přislíbil, že jej zanechá a

zúčastnil se sezení s psychologem. Byla mu udělena důtka ředitele školy a byl důrazně upozorněn na to, že pokud by došlo k pokračování tohoto jednání, celá věc by mohla být předána orgánům činným v trestním řízení. Toto řešení bylo zcela postačující, v budoucnu již k obdobnému jednání nedošlo. Došlo i k anonymnímu zveřejnění v rámci preventivně výchovné besedy studentů střední školy.

13 ŠIKANA - ZJIŠTUVJÍCÍ DOTAZNÍK

Třída:.....

Pohlaví: a) chlapec, b) děvče – zakroužkuj

NEPODEPISUJ SE!

1. Ublížíje ti někdo ze třídy? Zakroužkuj *Ano/Ne*
2. Ublížíje ti někdo ze školy? *Ano/Ne*
3. Ublížíje ti někdo mimo školu? *Ano/Ne*
4. Je ten, kdo ti ubližíje, *chlapec* nebo *dívka*? Zakroužkuj
5. Ublížíje ti *jedna* nebo *více* osob? Zakroužkuj
6. Kde ti ubližíje?
7. Jak je ti ubližováno? (posměch, nadávky, pomluvy, bití, ignorování; jinak – jak?)
8. Kdy k tomu došlo naposled?
9. Co v dané situaci dělají ostatní?
10. Řekl(a) jsi o tom někomu? (*kamarádovi, učíteli, rodičům*) zakroužkuj
11. Řešil se pak tento problém? *Ano/Ne*
12. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval? *Ano/Ne*
13. Vyřešila se tím tvá situace ? *Ano/Ne*
14. Viděl(a) jsi, že někdo ubližíje tvému spolužákovi/tvé spolužačce? *Ano/Ne*
15. Udělal(a) jsi pro něj/ni něco?

13.1 Vyhodnocení depistážního dotazníku

Shora uvedený depistážní dotazník byl rozdán do všech tříd střední školy, v základní škole byl dán k vyplnění ve všech třídách druhého stupně a v třetí až páté třídě prvního stupně. V první a druhé třídě základní školy a v mateřské škole byl průzkum prováděn formou ústního pohovoru s dětmi.

13.1.1 Mateřská škola

Šetření jsem prováděla v průběhu čtyř po sobě následujících dní měsíce ledna 2011. Postupně jsem navštívila všechny čtyři třídy, nejprve jsem pozorovala, jak se děti k sobě chovají a poté jsem se všemi jednotlivě učinila rozhovor. Otázky jsem nenásilnou formou zaměřila na zjištění odpovědí na otázky podobně jak byly kladeny v depistážním dotazníku. Celkem jsem takto provedla šetření se sedmdesáti osmi dětmi.

Předně musím zdůraznit obtížnost vyhodnocení jednotlivých odpovědí vzhledem k tomu, že nelze zcela jednoznačně určit, zda se již jedná o šikanu či pouze o soupeření mezi sebou navzájem a důraznější prosazování vlastních postojů.

Sklony k závadnému chování byly zjištěny zhruba u 5% z celkového počtu dětí. Asi u 15 % dětí se projevují tendence k tomu, že se neumí bránit, jsou zakřiknuté a neschopné přiměřené obrany. Jsou málo komunikativní, neprůbojné a straní se kolektivu.

Celkově lze konstatovat, že vzhledem k přítomnosti učitelek a jejich nepřetržitému dohledu nad chováním dětí, jsou téměř všechna závadná chování řešena v jejich zárodku a k rozvinutí sociálně patologických jevů nedochází.

13.1.2 Základní škola – první stupeň

První a druhá třída

Šetření jsem prováděla vzhledem k nízkému věku dotazovaných a jejich nižší úrovni detekčních schopností při práci s psaným textem obdobně jako v mateřské škole.

Nejprve jsem pozorovala chování dětí při vyučování a zejména o přestávkách, kdy nejsou pod nepřetržitým dozorem pedagoga. Posléze jsem provedla pohovor se všemi dětmi jednotlivě a následně též s jejich pedagodem. Výsledkem jsou tyto poznatky:

V první třídě se průzkumu zúčastnilo dvacet dva žáků, osm chlapců, čtrnáct dívek.. Sklony k závadnému chování v podobě posměchu, urážek a lehkého fyzického útisku (kupř. předbíhání a postrkování ve frontě na oběd) jsem pozorovala u dvou žáků, jednoho chlapce a jedné dívky. Jejich pozornost v tomto smyslu byla vždy zaměřena na dívku malého věku, která nikdy neprojevila jakýkoliv odpor a vždy svým silnějším spolužákům ustoupila. Z informací poskytnutých od třídní učitelky jsem zjistila, že takto postižená dívka pochází z prostředí, kdy oba rodiče jsou lékaři staršího věku, mají pouze jednu dceru a vychovávají ji v tzv. skleníkovém prostředí, kdy se jí snaží odstraňovat veškeré překážky, které by měla naopak řešit sama.

Ve druhé třídě bylo přítomno dvacet jedna žáků, devět chlapců a dvanáct dívek. Oproti první třídě zde není nepřetržitý dozor vyučujícího ve třídě o malých přestávkách, je zajištěn dozor na chodbě. Vzhledem k mé přítomnosti ve třídě, kterou si žáci uvědomovali, se jejich chování mohlo lišit od situace, kdy ve třídě dozor není. Přesto jsem pozorovala, že u tří žáků (chlapců) dochází k dominantnímu chování v podobě „vytahování“, urážek a zesměšňování svých spolužáků. Ve frontě na oběd a v šatně jsem zaznamenala stejné chování jako v první třídě. V pozici postiženého se ocitli dva žáci – chlapci. Jeden z nich je tichý chlapec vietnamské národnosti, lze ztěžít specifikovat, zda se ostatní k němu takto chovají z důvodu národnostního nebo pro jeho povahové rysy. Druhý z postižených je neprůbojný chlapec, který raději ustoupí, než by šel do nějakého střetu s ostatními.

Obecně lze však konstatovat, že nepřetržitý nebo alespoň velmi častý pedagogický dozor v první a druhé třídě neposkytuje dětem příliš prostoru k rozvoji sociálně patologických jevů, i když náznaky těchto tendencí jsou již jasně pozorovatelné.

Třetí třída

Dotazník vyplnilo dvacet dva žáků, z toho třináct chlapců a devět dívek. Se šikanou v pozici oběti se ve třídě setkalo celkem pět dětí, čtyři chlapci a jedna dívka. Další dvě děti jsou šikanovány žáky jiných tříd. Čtyřem dětem ubližuje více osob,

ostatním třem jedna osoba. Z hlediska způsobu šikanování se u dvou postižených chlapců a jedné dívky jedná o přímé fyzické násilí, v ostatních případech jde o psychické útoky (zesměšňování, nadávky pomluvy, ignorování apod.). Zhruba polovina případů se odehrává ve školní družině, ostatní ve třídě nebo na chodbách školy, ojediněle i mimo školu. Tři z postižených se se svými problémy svěřili rodičům, tři svým kamarádům a pouze jeden učiteli. Řešeny byly čtyři případy a z těchto považuje svůj problém za vyřešený pouze jeden žák. Celkem sedm dětí uvedlo, že byly svědky šikany jinému a z toho šest údajně mělo postiženému pomoci. Naproti tomu šest postižených dětí uvedlo, že jim nikdo z kolektivu nijak nepomohl. Všichni šikanovaní se vyjadřovali ke své současné situaci, z šetření nevyplývalo, že by se jednalo o vleklé případy.

Čtvrtá třída

Dotazník vyplnilo dvacet jedna žáků, z toho patnáct chlapců a šest dívek. Se šikanou v pozici oběti se ve třídě setkaly celkem čtyři děti, tři chlapci a jedna dívka. Dva z těchto chlapců jsou šikanováni jak svými spolužáky ze třídy, tak i žáky jiných tříd. Dvěma dětem ubližuje více osob, ostatním jedna osoba. Z hlediska způsobu šikanování se u dvou postižených chlapců jedná o přímé fyzické násilí, v ostatních případech jde o psychické útoky (zesměšňování, nadávky pomluvy, ignorování apod.). Ve všech případech dochází k těmto projevům na půdě školy, postižená dívka uvedla, že kromě toho je spolužáky šikanována i mimo školu (cestou domů, na zahradě apod.). Všechny oběti se se svým trápením svěřily rodičům či kamarádům, dva z chlapců si stěžovali i u pedagoga. Následně řešeny byly pouze dva případy z iniciativy rodičů. Řešen naopak nebyl případ, kdy se poškozený svěřil pedagogovi. Ani jeden z řešených případů nepřinesl kladný výsledek. Jedenáct dětí ze třídy bylo svědky ubližování spolužákovi, osm z nich se snažilo pomoci. Dva postižení chlapci uvedli, že jsou šikanováni opakovaně, dívka uvedla, že se jedná o setrvalou a vleklou situaci, se kterou si neví rady.

Pátá třída

Dotazník vyplnilo šestnáct žáků, z toho sedm chlapců a devět dívek. V této třídě na otázku, zda jim někdo ubližuje, odpověděli kladně dva chlapci, u obou se jedná

o situaci, kdy se k nim takto chová stejná osoba (chlapec ze třídy). Jedna z dívek uvedla, že se se šikanou setkala ve škole před třemi roky, případ se řešil s pedagogy, byl vyřešen, již se neopakuje. Oba postižení chlapci uvedli, že se jedná o různou formu šikany, od slovních projevů až po bití. Jeden z nich se svěřil rodičům, druhý pedagogovi. Následovalo řešení, oba útočníci byli potrestáni, k vyřešení problému nedošlo, situace se opakuje. Nikdo z respondentů nevedl, že by byl svědkem šikany. Jeden z dotazovaných zaškrtl pouze to, že jde o chlapce, ostatní položky dotazníku nevyplnil.

13.1.3 Základní škola – druhý stupeň

Šestá třída

Dotazník vyplnilo a odevzdalo celkem sedmnáct žáků, deset chlapců a sedm dívek. Jejich vyhodnocením bylo zjištěno, že šikanou zde trpí od svých spolužáků ze třídy sedm dětí, tři chlapci a čtyři dívky. Dalším dvěma dívkám a jednomu chlapci je ubližováno i jinými žáky školy. Z hlediska způsobu šikanování se u chlapců jedná o širokou škálu (od posměchu až po bití), u dívek se ve všech případech jedná o posměch, pomluvy ignorování apod. Všechny dívky takto uvedly, že se v tomto směru na ně zaměřuje vždy pouze jedna osoba, u chlapců pouze u jednoho případu bylo zodpovězeno stejně. Ve všech případech je osobou, která jim ubližuje, chlapec, v žádném případě nebylo upozorněno na závadné chování dívek. Tři postižení chlapci se se svým prožitkem svěřili pouze kamarádovi, z toho dva i učiteli a jeden rodičům. Dva případy byly řešeny školou, došlo k potrestání viníka, avšak k vyřešení jich problému to nestačilo (jednání se opakuje). Pouze jedna dívka se svěřila rodičům a učiteli, problém byl řešen, k potrestání viníka nedošlo. Tři chlapci a tři dívky byli svědky šikany, postižených se zastal pouze jeden chlapec a dvě dívky. Nutno ještě zdůraznit, že dva respondenti (chlapci) dotazník vyplnili tak, že jeho vyhodnocení nasvědčovalo tomu, že jsou rovněž obětí šikany, posléze však všechny tyto odpovědi přeškrkli. Další dva postižení navíc v dotazníku uvedli i plné jméno osoby, která se tohoto jednání dopouští, přestože žádná z otázek takto zaměřena nebyla.

Sedmá třída

Šetření se zúčastnilo dvacet respondentů, chlapci a dívky ve stejném početním zastoupení. Pouze jedna dívka uvedla, že se stala obětí pomluv a posměchu, stalo se tak před delší dobou, nepravdy o ní uváděla jiná dívka. Svěřila se pouze kamarádce, případ vyřešila sama pohovorem s onou dívkou, nyní se již nic podobného neopakuje. Táž dívka ve svém dotazníku uvedla, že byla svědkem podobného chování i vůči jinému spolužákovi, nikterak nezasáhla s tím, že to nebylo možné.

Osmá třída

Dotazníkového průzkumu se zúčastnilo šestnáct žáků, deset dívek a šest chlapců. Na otázku zjišťující oběti šikany odpověděly kladně dvě dívky, kterým bylo ubližováno spolužačkou. Jednalo se o verbální útoky (pomluvy, nadávky), v obou případech šlo o stejnou spolužačku. Situaci si dívky vyřešily samy domluvou. Případ kromě kamarádům nikomu dalšímu nehlásily. Další dívka měla obdobný problém před delší dobou (déle jak rok) se starší spolužačkou. Šlo o ojedinělý exces, který se pak již neopakoval. Ostatní dívky a žádný z chlapců se s vlastní šikanou vůbec nesetkali. Přesto osm žáků uvedlo, že byli svědky ubližování spolužákovi, šest z nich se ho zastalo nebo jiným způsobem pomohlo.

Devátá třída

Šetření se vyplněním dotazníku zúčastnilo devatenáct žáků, jedenáct dívek a osm chlapců. Na otázky 1. až 13. odpověděli všichni shodně, a to zamítavým způsobem. Pouze čtyři chlapci a tři dívky byli svědky toho, že bylo ubližováno někomu jinému, tři z nich se jej zastali a pomohli mu.

13.1.4 Střední škola

První ročník

Dotazníkového šetření se zúčastnilo dvacet šest studentů, dvacet dívek a šest chlapců.

S vlastní šikanou zde mají zkušenost dvě dívky a dva chlapci. Obě dívky jsou šikanovány jednou osobou, chlapci více osobami (v jednom případě jsou na straně útočníků chlapci, ve druhém i dívky). Ve všech případech se jedná co do způsobu šikanování o nadávky, pomluvy, posměch, nebylo zjištěno používání fyzických ataků. Dva poškození mají tyto problémy často a to i v současné době, dva spíše v době dřívější. Pedagogovi nebyl žádný případ hlášen, tedy ani nebyl řešen. Postižení se svěřili pouze kamarádům a v jednom případě rodičům. Dvanáct studentů bylo svědky šikany na jiné osobě, z toho osm se postiženého zastalo nebo mu jinak pomohlo.

Druhý ročník

Dotazník vyplnilo a odevzdalo dvacet šest studentů, dvacet pět dívek a jeden chlapec. Šikanou jsou zde postiženy dvě dívky. Jedné ubližuje více osob ze třídy formou posměchu, pomluv a ignorování, druhá se stala obětí kyberšikany prováděné více osobami. První dívka svůj případ nikomu nenahlásila, má negativní zkušenost z předchozí doby na základní škole, kdy obdobná situace byla nahlášena, avšak nikterak se nevyřešila. Druhá postižená se svěřila kamarádce a rodičům, její problém se nevyřešil, situace přetrvává.

Třetí ročník

Šetření se zúčastnilo dvacet dva studentů, čtrnáct dívek a osm chlapců. Se šikanou se v pozici oběti setkala ve třídě jedna dívka, které ubližovalo více spolužaček. Dva chlapci jsou šikanováni studenty z jiných tříd, z toho jeden je šikanován více osobami a to jak chlapci, tak dívkami, druhý pouze jedním studentem. U chlapců se vyskytují různé formy ubližování od pomluv a zesměšňování až po bití. Vzhledem k tomu, že chlapci se se svými problémy svěřili pouze kamarádům, problém se neřešil a trvá stále. Dívka se naopak svěřila třídnímu učiteli, (šlo o pomluvy a zesměšňování) a společně s ním byl její problém vyřešen. Přístup ostatních studentů je v případě postižených chlapců nesolidární, naopak se jim i posmívají. V případě dívky na nevhodné chování nereagovali.

Čtvrtý

ročník

Dotazníkového šetření se zúčastnilo dvacet pět studentů, dvacet čtyři dívek a jeden

chlapec. Pouze jedna dívka uvedla, že se stala obětí pomluv, avšak na přímé otázky zaměřené na odkrytí šikany odpověděla zamítavým způsobem. Nelze proto jednoznačně podřadit tento případ pod sociálně patologický jev. Další dívka uvedla bez bližší konkretizace, že byla svědkem šikany, chtěla i pomoci, avšak postižená toto odmítla.

13.2 Závěry plynoucí z provedeného šetření

Šetření se zúčastnilo celkem 351 dětí, z toho 78 žáků mateřské školy, 102 žáků prvního stupně základní školy, 72 žáků druhého stupně základní školy a 99 studentů střední školy. V mateřské škole je výskyt šikany z hlediska postižených u 15 % dětí, z toho u 2,34 % dívek a 12,66 % chlapců. V první a druhé třídě ZŠ je takovýto výskyt u 6,9 % žáků, z toho dívky tvoří cca 4,6 % a chlapci 6,9 %. Ve zbylých třídách prvního stupně ZŠ je tento výskyt zaznamenán cca u 1/5 dětí převážně chlapců, dívky jsou spíše výjimkou. Na druhém stupni byl zjištěn enormní výskyt šikany v šesté třídě, a to u 41 % dětí, z nichž většinu představují dívky. Naopak v deváté třídě nebyl výskyt šikany zaznamenán. V sedmé a osmé třídě nebyly zjištěny z hlediska šikany žádné postižení chlapci, byly zjištěny případy šikanovaných dívek v počtu 5 % a 12,5 %. I na střední škole byl zaznamenán výskyt šikany, a to v prvním, druhém a třetím ročníku. Postižené jsou zde dívky i chlapci ve zhruba stejném zastoupení, četnost je v průměru 12 %. V maturitním ročníku nebyla šikana objevena.

Tabulka č. 1

Vyhodnocení počtu dětí, které se staly obětí šikany

Stupeň vzdělávání	MŠ	1.,2.tř.	3.tř.	4.tř.	5.tř.	6.tř.	7.tř.	8.tř.	9.tř.	I.r.	II.r.	III.r.	IV.r.
počet dotázaných	78	43	22	21	16	17	20	16	19	26	26	22	25
Dívky	3	1	1	1	1	4	1	2	0	2	2	1	0
%	2,34	4,65	4,5	4,76	6,25	23,5	5	12,5	0	7,7	7,7	4,5	0
Chlapci	9	2	4	3	2	3	0	0	0	2	0	2	0
%	12,66	2,35	18,2	14,24	12,45	17,6	0	0	0	7,7	0	9	0
Celkem	12	3	5	4	3	7	1	2	0	4	2	5	0
%	15	6,9	22,7	19	18,7	41,1	5	12,5	0	15,4	7,7	13,5	0

Při stejných počtech respondentů jako shora, lze dovodit výskyt šikany z hlediska výskytu agresorů v jednotlivých třídách. Pouze v deváté třídě ZŠ a maturitním ročníku SŠ nebyl zaznamenán výskyt. Naopak již v mateřské škole je tento výskyt u 5% dětí (většinou chlapců), v první a druhé třídě se již jedná cca o 9 % žáků, ve třetí a čtvrté třídě zhruba o 1/5 dětí a v páté třídě dokonce přesáhl 30%. Obdobně je tomu i v šesté třídě. Naopak od sedmé třídy dochází k silnému poklesu (pouze 5 %), obdobně i v osmé třídě a v deváté třídě je výskyt dětí, které by šikanovaly jiného dokonce nulový. Jiná je situace na střední škole, kde v prvním a třetím ročníku je výskyt vyšší jak 20% , ve druhém ročníku cca 15%. Obecně lze konstatovat, že jedná nejen o chlapce, nýbrž i dívky, cca $\frac{3}{4}$ však představují chlapci.

Tabulka č. 2

Vyhodnocení počtu dětí, které ubližují spolužákům

Stupeň vzdělávání	MŠ	1.,2.tř.	3.tř.	4.tř.	5.tř.	6.tř.	7.tř.	8.tř.	9.tř.	I.r.	II.r.	III.r.	IV.r.
počet dotázaných	78	43	22	21	16	17	20	16	19	26	26	22	25
Dívky	1	2	1	0	2	0	0	1	0	2	4	3	0
%	1,28	4,65	4,54	0	12,5	0	0	6,25	0	7,7	15,38	13,63	0
Chlapci	3	2	3	4	3	5	1	0	0	4	0	2	0
%	3,72	4,65	13,64	19	18,75	29,4	5	0	0	15,38	0	9	0
Celkem	4	4	4	4	5	5	1	1	0	6	4	5	0
%	5	9,3	18,18	19	31,25	29,4	5	6,25	0	23,08	15,38	22,63	0

Pokud jde o vyjádření poměru mezi fyzickou a psychickou šikanou v jednotlivých třídách, z šetření vyplynul zajímavý poznatek, že žáci druhého stupně ZŠ mají tendenci k potlačování sdělení o utrpené fyzické újmě, připouštějí pouze šikanu psychickou. Pouze v šesté třídě byly v dotaznících označeny případy fyzické šikany, a to zhruba ve stejném poměru jako šikana psychická. Stejně tomu bylo i na prvním stupni ZŠ, stejně jako v mateřské škole. Na střední škole byl zaznamenán pouze jeden případ fyzické šikany (ve třetím ročníku), v prvním a druhém ročníku se jednalo o psychickou šikanu, v maturitním ročníku nebyla šikana zaznamenána. Z hlediska pomoci ostatních spolužáků se tento jev objevil již v první, druhé a třetí třídě. Naopak ve čtvrté, páté a sedmé třídě nikdo svým postiženým spolužákům nepomohl. Stejně tomu bylo i ve druhém a třetím ročníku ZŠ, naopak v prvním ročníku byl vysoký podíl těch, kteří svým spolužákům pomohli. Se svými problémy se pedagogovi nesvěřil nikdo ze sedmé a osmé třídy ZŠ, na SŠ pouze sporadicky. V ostatních třídách ZŠ a MŠ se postižení obracejí o pomoc pedagoga poměrně často, k vyřešení problému dochází v MŠ a nižších stupních ZŠ, v ostatních třídách je řešení pouze asi poloviční.

Tabulka č. 3

Vyhodnocení počtu případů dle způsobu šikanování, reakce spolužáků, oznámení pedagogovi a vyřešení s kladným výsledkem - stejný počet respondentů jako u tab. č.1 a 2.

	MŠ	1,2	3	4	5	6	7	8	9	I.	II.	III.	IV.
Fyzické ataky	5	4	3	2	2	5	0	0	0	0	0	1	-
Psychické ataky	3	6	5	6	1	4	1	2	0	3	2	3	-
Pomoc ostatních	0	2	6	0	0	3	0	6	3	8	0	0	-
Oznámení pedagogovi	6	4	4	2	2	5	0	0	0	0	1	2	-
Vyřešení na místě	na místě	4	1	0	1	2	1	2	0	2	1	1	-

Shrnutí:

- šikana se vyskytuje na všech stupních vzdělávání Školy Kavčí Hory, od mateřské až po střední
- oběti jsou jak chlapci tak i dívky
- agresory jsou žáci převážně ze stejné třídy, ale i z jiných tříd
- šikany se dopouštějí chlapci i dívky
- jedná se převážně o útoky jednotlivcem, někdy i více osobami
- vyskytují se všechny formy šikany od psychické až po fyzickou
- na nižším stupni jde o rovné zastoupení psychické a fyzické šikany, na druhém stupni převažuje psychická šikana, stejně jako na střední škole
- výskytem šikany je převážně třída, chodba, WC a školní družina
- četnost šikany je různá, od sporadického výskytu až po chronický jev
- zhruba v polovině tříd se ostatní spolužáci zastanou postižených
- z přihlížející většiny se najdou i tací, kteří se pohledem na nešikanování spolužáka baví

- často jsou ostatní spolužáci svědky šikany, málokdy jde o případy beze svědků
- pedagogovi se svěří spíše žáci mladší (MŠ a 1. – 6. třída ZŠ)
- rodičům a kamarádům se svěří podstatně více postižených než učitel
- pouze asi jedna třetina případů šikany je zdárně vyřešena, v ostatních případech přetrvává
- nebyla zjištěná rasová motivace šikany

14 Závěr

Pokud jde o výskyt šikany na Škole Kavčí Hory, byla zaznamenána na všech stupních. V mateřské škole se jedná spíše o náznaky možných budoucích problémů, neboť vzhledem k neustálému dozoru pedagogů, jsou všechny případy řešeny již v zárodku. Přesto lze zde již vytipovat ty, kteří mají zvýšené sklony k agresí a ty, kteří mají zmenšenou míru obrany. Obdobná je pak situace v první třídě základní školy, kde lze rovněž dozor pedagoga hodnotit jako téměř neustálý. Naopak již od druhé třídy základní školy se profilují žáci s jasnou strukturou agresora na straně jedné a oběti na straně druhé. Obecně lze konstatovat, že až do šesté třídy se vyskytují různé formy šikany, od psychické až po fyzické napadání, a to přibližně ve stejném zastoupení. Počínaje sedmou třídou až po střední školu pak převažuje šikana psychická, i když fyzický atak byl sice výjimečně, nicméně zjištěn i na škole střední. Ani u agresora ani u oběti není pohlaví v podstatě žádným kritériem. V úloze agresora se vyskytují jak chlapci tak i dívky, stejný byl učiněn závěr i u obětí.

Vážný problém představuje řešení šikany ve škole. Zarážející je poměrně nízký podíl případů, kdy se postižení svěřili se svými problémy s šikanou od spolužáků pedagogovi. I v těch případech, kdy se tak stalo, je nízký podíl vyřešení konkrétních případů tak, že jej lze považovat za vyřešený, tedy že k opakování již nedošlo. Postižení se svěřili spíše rodičům a kamarádům, než aby hledali řešení a pomoc tam, kde problém nastal, tedy ve škole. Naopak příjemným zjištěním byla skutečnost, že se v třídním kolektivu najdou jedinci, kteří se snaží postiženým pomoci i za cenu toho, že se může pozornost agresora zaměřit proti nim.

Při konstatování toho, že šikana je přítomna na všech stupních Školy Kavčí hory, potvrdilo šetření popsané v praktické části této práce, že šikana vzniká tam, kde existují ve skupině „nezdravé vztahy“, kde agrese dostane zelenou, pedagog často i neúmyslně ignoroval jasné signály šikany, mnohdy však jednal úmyslně, záměrně toleroval chybné chování některých jedinců v kolektivu. Jednal tak z toho důvodu, že

jako pedagog selhal buď proto, že nebyl schopen přijmout rázná a nekompromisní opatření, či se tvářil, jako by problém neviděl.

Úloha pedagoga je při předcházení a potírání šikany v třídním kolektivu nejdůležitější. Vyjdeme-li z toho, že lidská agrese je skutečností vrozenou, je třeba ve třídě vytvořit takové prostředí, aby bylo vždy zřejmé, že šikana nedostane „šanci“. Vztah důvěry mezi pedagogem a žákem je v tomto ohledu nezbytným předpokladem. V každé třídě se může objevit žák s výraznějšími sklony k agresi. Může se stát, že takovýchto žáků je ve třídě i více. V takovémto případě je úloha pedagoga jistě ztížena, čelí početní převaze a zbytek kolektivu může být již chováním agresorů natolik ovlivněn a zastrašen, že jej těžko získává na svoji stranu. Zde je nutné, aby pro takovéto případy byli učitelé dostatečně informováni a proškoleni, aby věděli, jaké postupy mají zvolit a aby v tomto směru byli podpořeni vedením školy, psychology, výchovnými poradci a v neposlední řadě musí být i dobrá spolupráce s rodiči. Z šetření, které jsem provedla, vyplynulo, že existují i třídy, kde problém šikany neexistuje. Je to jistě způsobeno správně utvořeným kolektivem, avšak, a to je nutné zdůraznit, kvalitní prací pedagoga, který se na kladném ovzduší třídy podílel měrou nejvyšší.

Šikana je velice závažný, společensky nebezpečný jev, ohrožující oběť fyzicky a zejména psychicky. Může napáchat neodčinitelné škody. Neděje se však ve „vzduchoprázdnu“, vzniká tam, kde jsou nezdravé vztahy a rozvíjí se tam, kde není řešena. Problém šikany nelze léčit pouze jako problém mezi agresorem a obětí, jde o problém ve skupině. Nejdůležitějším úkolem je proto vytváření kolektivu. Jakkoliv byl tento pojem v minulém režimu zneužit a překrucován, domnívám se, že je třeba jej nyní „oprášit“, dát mu jiný obsah a smysl a při respektování práv jedince dbát na vytváření zdravých a kvalitních kolektivů ve školách.

15 Použitá literatura a prameny

- Bendl, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003.
- Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001.
- Říčan, Pavel. - Janošová, Pavlína. Jak na šikanu. Praha: Grada Publishing, 2010.
- Kolář, Michal. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997.
- Říčan, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995.
- Program P3–prevence, pochopení, pomoc Školy Kavčí Hory
Minimální preventivní program Školy Kavčí Hory 2010/2011
- Zákon č. 40/2009 Sb. ze dne 8. ledna 2009 Trestní zákoník
- Zákon č. 218/2003 Sb. ze dne 23.června 2003 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže
- Zákon č. 262/2006 Sb. ze dne 21. dubna 2006 Zákoník práce